

شیخ الاسلام مهندس؛ معمار قرآنی فقه شیعه

شیخ بهایی به مهندسی بناهای شگفت‌انگیزی مانند حمام شیخ‌بهائی، منارجنبان و ...

شیخ بهایی به مهندسی بناهای شگفت‌انگیزی مانند حمام شیخ‌بهائی، منارجنبان و ... مشهور است، اما اهتمام این اندیشمند دینی به معماری قرآنی فقه شیعی، خدمتی است که آثار آن همواره باقی خواهد ماند.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، بهاء‌الدین محمد بن حسین‌عاملی معروف به شیخ بهایی در 8 اسفند 925 شمسی مصادف با 26 ذیحجه 953 قمری در بعلبک به دنیا آمد.

زادگاه وی یکی از شهرهای تاریخی در کشور لبنان است که در دره بقاع و در شرق رود لیطانی واقع شده است. گذار زندگی اما شیخ بهائی را به ایران کشاند و پس از عمری تدقیق در شاخه‌های مختلف علوم در سال 1000 شمسی مطابق با 1030 قمری جان به جان آفرین تسلیم کرد.

نکته جالب در خصوص سالروز بزرگداشت این مرد شگفت‌انگیز در تقویم رسمی آن است که روز بزرگداشت وی نه مصادف با روز تولد و نه هماهنگ با روز وفات این دانشمند بزرگ است. علت چیست؟ البته این دیگر به خود شیخ بهایی باز نمی‌گردد و علت را باید در اختلاف شواری شهر و جمعی از اصفهان‌شناسان دانست. شورای شهر اصفهان در سال 1384 در مخالفت با تصمیم جمعی از اصفهان‌شناسان برای تعیین روز اصفهان در 4 آذر به صورت شتابزده 3 اردیبهشت را که نزدیک به تاریخ تولد شیخ بزرگ دوران صفویه بود، به عنوان روز بزرگداشت شیخ‌بهایی و روز اصفهان اعلام کرد.

اگر اصطلاح حکیم در تاریخ اسلامی ایران به دانشمندانی اطلاق می‌شد که در همه زمینه‌ها متخصص بودند، باید شیخ بهائی را به عنوان حکیم شناخت. وی در فقه، عرفان، نجوم، ریاضیات، ادب، تاریخ فلسفه، منطق، حدیث، سیاست، فیزیک و حدیث در تارک آسمان معرفت زمان خود می‌درخشید. از وی 95 کتاب در زمینه‌های مختلف به یادگار مانده است. جالب اینکه این دانشمند عرصه دین و فقه، در سال 2009 که سال نجوم اعلام شده بود، به پاس خدماتش به علم ستاره‌شناسی در لیست مفاخر جهانی ایران قرار گرفت.

بهاء‌الدین اگر چه کودکی را در جبل عامل گذراند و معرفت را از ناحیه پدر و بدان واسطه از شهید ثانی اخذ کرد، در آن دیار نماند و همراه با پدر گام در راه سفر به ایران صفوی گذاشت. وقتی به ایران رسید سیزده ساله بود و ابتدا به همراه پدر در شهر قزوین سکنی گزید. وی در این شهر پارسی آموخت و سی سال به تدریس پرداخت تا در 43 سالگی و پس از انتقال پایتخت صفویان از قزوین به اصفهان به آنجا مهاجرت کرد. وی تا 75 سالگی شیخ‌الاسلام صفوی بود و در عهد شاه عباس کبیر از دنیا درگذشت. اگر چه او شاگرد برترین اساتید زمان خود شد و شاگردانش به نوبه خود برترین اساتید زمان خود گردیدند، می‌توان او را هم از شاگردان و هم از استادان خود فراتر دانست.

d8%b4%db%8c%d8%ae%e2%80%8c%d8%a7%d9%84%d8%a7%d8%b3%d9%84%d8%a7%d9%85-%
%d9%85%d9%87%d9%86%d8%af%d8%b3%d8%9b-%d9%85%d8%b9%d9%85%d8%a7%d8%b1-
%d9%82%d8%b1%d8%a2%d9%86%db%8c-%d9%81%d9%82%d9%87-
%d8%b4%db%8c%d8%b9%d9%87

رویکرد اخلاقی حکیم جبل عاملی

شیخ بهائی فقیه مسلمی بود و تاثیر زیادی در این حوزه داشت، اما این مانع از آن نشده بود که وی غایت اخلاقی دین را نادیده بگیرد. روزه، نماز، حج، اعتکاف، دوری از مناهای و اهمیت دعا و ... اگر از موضوعات اساسی فقه است و بی‌شک شیخ جبل عاملی جزئیات احکام را استخراج می‌کرده اما وی اجر گشودن دری بسته به روی ناامیدی را بالاتر از همه احکام شرعی می‌داند. شعر معروفی که از وی نقل شده است، خود نشان از توانایی شگفت‌انگیز شیخ بهایی برای بیان این مضمون انسانی است:

همه روز روزه رفتن، همه شب نماز کردن همه ساله حج نمودن، سفر حجاز کردن
ز مدینه تا به مکه، به برهنه پای رفتن دو لب از برای لبیک، به وظیفه بازکردن
به معابد و مساجد، همه اعتکاف جستن ز مناهی و ملاهی، همه احتراز کردن
شب جمعه‌ها نخفتن، به خدای راز گفتن ز وجود بی‌نیازش، طلب نیاز کردن
به خدا قسم که آن‌را، ثمر آن قدر نباشد که به روی ناامیدی در بسته بازکردن

شیخ بهائی و سیاست

شیخ شیعیان با شاهان دین‌گستر صفوی نیز همسو بود. عمر شریف این دانشمند همزمان با شاهان قدرمند صفوی بود و وفات ایشان نیز در اوج این دوران و در عهد شاه عباس کبیر رقم می‌خورد. وی تنها در دوران شیخوخیت با سیاست همراه نبود، بلکه دوران کودکی وی نیز متأثر از سیاست بود. خروج ایشان از جبل عامل و مهاجرت به دیار ایران به خاطر تهدید حاکمان سنی مذهب عثمانی رخ داد. سه سال پس از ورود خاندان شیخ بهایی به قزوین، پدر خانواده به توصیه شیخ الاسلام اصفهان به بالاترین مقام مذهبی پایتخت انتخاب شد، فرزند نیز راه پدر را رفت و پس از وی به شیخ الاسلامی انتخاب گردید. بیشترین فعالیت‌های اجتماعی و عمومی شیخ بهایی در دوران شاه عباس بزرگ روی داده است. تاثیر وی در شهر اصفهان از کانال سیاست شاهان هم کیش و با حمایت مالی ایشان همراه بوده است. برخی گزارش کرده‌اند که شیخ بهائی یک بار حامل پیام شاه عباس به سلطان مراد عثمانی نیز بوده است. مشارکت بالای شیخ بهائی در سیاست صفوی خبر از تایید و همراهی این مرجع بزرگ شیعه از سلسله صفویه نیز می‌تواند قلمداد شود.

شیخ الاسلام مهندس

باری اگر چه مدینه فاضله افلاطون را فیلسوف-شاه اداره می‌کند، نظام شهری پایتخت صفوی را یک شیخ‌الاسلام مهندسی کرده است. امروزه هر مسافری که به اصفهان می‌رود با مجموعه‌ای بی‌نظیر از هنر اسلامی روبرو می‌شود. بخشی از زیبایی‌های شهر اصفهان محصول نبوغ بی‌نظیر یک شیخ‌الاسلام-مهندس لبنانی است. از مهم‌ترین آثار وی در این زمینه می‌توان تعیین قبله مسجدی دانست که شاه عباس کبیر در آن به نماز می‌ایستاد، این قبله‌یابی دقیق تنها هفت درجه با محاسبات دستگاه‌های پیشرفته امروزی فاصله دارد. از دیگر اقدامات شیخ بهائی می‌توان به تقسیم آب زاینده‌رود به محلات و روستاهای اصفهان، ساخت حمامی شگفت‌انگیز، طراحی دو منار جنبان، کاریز نجف آباد اصفهان و معماری مسجد امام و حصار نجف و تعیین شاخص اوقات شرعی در این مسجد اشاره کرد.

روایتی دیگر فرمول نان سنگک، حلواي شکری و فرینی را به او نسبت داده است. داستان شگفت‌انگیز دیگر در خصوص معماری حرم امام رضا(ع) وجود دارد که مطابق آن شیخ می‌خواسته تا بر در ورودی حرم کتیبه‌ای را نصب کند که از ورود گناه‌کاران و اغیار مانع شود که این طرح شگفت‌انگیز با مخالفت امام رضا(ع) در خواب معمار حرم رضوی، ناکام ماند.

معماری قرآنی فقه شیعه

حکمت شیخ بهائی اما در عرصه علوم دینی و قرآنی و فقهی هم شگفت‌انگیز است. وی صاحب کتبی چون حل الحروف القرآنیه، اساله خواجه، تفسیر عین الحیوه، العروه الوثقی، تاویل الایات و ... در این زمینه است که هر یک تاثیر به سزایی در اندیشه پس از خود داشته است.

علاوه بر کتب مستقیم قرآنی این حکیم شیعی در رابطه با قرآن به معماری فقه تشیع بر اساس کتاب‌الله پرداخت. گفته می‌شود شیخ اولین کسی بود که واژه منبع را برای آنچه احکام اسلامی از آن استخراج می‌شود، اطلاق کرد. وی معتقد بود که در میان منابع احکام اسلامی علم تفسیر بر علم حدیث تقدم دارد. «قراردادن علم حدیث پس از علم تفسیر جز از آن رو نیست که مرتبه «سنت» به لحاظ منبع بودن برای معارف اسلامی، پس از «قرآن» قرار دارد.» از اینرو کسی که در پی به دست آوردن معارف اسلام است، باید ابتدا بر اساس دانش تفسیر به قرآن رجوع کند، تا پس از به دست آوردن معارف آن، در هنگام رجوع به سنت آنچه مخالف با قرآن است را کنار بگذارد. «در این‌جا مباحث اصولی دقیقی وجود دارد که باید ضمن تفاوت‌گذاری بین انواع مخالفت و موافقت، ضمن رعایت ترتیب فوق، از تفسیر روایات نسبت به قرآن و نیز تقييد و تخصیص مطلقات و عمومات آن توسط روایات، بهره شایسته برده شود.»

شیخ در آغاز کتاب «مشرق الشمسین» می‌گوید که ضمن این‌که در پی به دست دادن احکام شرع برآمده از کتب اربعه می‌باشد، مطالب خود را با تفسیر آیات مربوط آغاز می‌کند. البته وی در تفسیر آیات به روایات نیز رجوع کرده است. وی در کتاب یاد شده که تاریخ فراغت از آن در سال 1015 قمری ذکر کرده است، 400 حدیث صحیح مربوط به احکام شرعی را آورده و به تفسیر آن‌ها پرداخته است. در همین زمینه عباس مصلائی‌پور یزدی در مقاله «تحلیل و بررسی روش تفسیری شیخ بهائی» معتقد است که ارائه فقه استدلالی امامیه، بر مبنای قرآن کریم و حدیث یکی از خدمات قابل توجه در آثار تفسیری شیخ بهایی است.